

VOZEH MA’NAVIY MEROSIDA BORLIQ VA UNGA MUNOSABAT

Abdullayeva Saodat Nurillo qizi

Buxoro davlat tibbiyot instituti o’qituvchisi

Qori Rahmatulloh Vozehning falsafiy va ma’rifatparvarlik qarashlari XIX asr Buxoro intellektual hayotida o’ziga xos o’rin tutadi. Uning borliq haqidagi tasavvurlari an’anaviy sharqona metafizika hamda yangi shakllanayotgan realistik dunyoqarashning sintezidan iboratdir. Mutafakkir uchun borliq — bu shunchaki mavjudlik emas, balki insonning aqliy va ruhiy faoliyati orqali kashf etilishi lozim bo’lgan cheksiz makondir. Uning dunyoqarashi shakllanishida Buxoro madrasalaridagi klassik ta’lim bilan bir qatorda, uzoq o’lkalarga qilgan safarlari natijasida orttirgan tajribalari poydevor bo’lib xizmat qilgan.

Vozeh ontologiyasining o’ziga xosligi shundaki, u borliqni idrok etishda Ahmad Donish kabi ma’rifatparvarlar yo’lidan boradi. Agar an’anaviy ulamolar borliqni faqat ilohiy kitoblar va qat’iy aqidalar prizmasidan ko’rgan bo’lsa, Vozeh borliqni tirik va o’zgaruvchan jarayon deb bildi. Uning nazarida, borliqning asl mohiyati insonning g’aflatdan uyg’onishi va jaholat pardasini yirtishi orqali ochiladi. Ayniqsa, mutafakkirning «Savonehul-masolik» asarida borliqning geografik va madaniy rang-barangligi, taraqqiy etgan xalqlarning yutuqlari misolida ko’rsatib beriladi. Bu esa borliqni anglashda empirik (tajribaviy) bilimlarning ahamiyatini falsafiy jihatdan asoslaydi.

Inson va borliq munosabati Vozeh merosida o’zaro uzviylikda tahlil qilinadi. Mutafakkir insonni borliqning gultoji va uning mazmuni deb hisoblaydi. Uning fikricha, agar inson ma’rifatli bo’lsa, u yashayotgan borliq ham nurafshon va adolatli bo’ladi. Aksincha, jaholat hukmron bo’lgan jamiyatda borliq o’zining haqiqiy qiyofasini yo’qotadi va tanazzulga yuz tutadi. Vozeh o’z davrining ijtimoiy-siyosiy ahvolini tanqid qilar ekan, borliqqa bo’lgan munosabatni isloh qilishni jamiyatni yangilashning birlamchi sharti deb bilgan. U amaldorlarning zulmi va ulamolarning mutaassibligini borliqning tabiiy muvozanatini buzuvchi omillar sifatida qoralagan.

Vozehning borliqqa munosabatida tasavvufiy "Vahdat ul-vujud" falsafasining ta’siri ham sezilarli darajada saqlanib qolgan. Biroq, u bu falsafani tarkidunyochilik sifatida emas, balki borliqning yaxlitligini anglash orqali komillikka intilish deb talqin qiladi. U insonni nafaqat o’z ichki olamini (olami asg’ar), balki tashqi dunyoni (olami akbar) ham tadqiq etishga chaqiradi. Vozeh uchun borliqni e’zozlash — bu tabiat, inson va jamiyat o’rtasidagi uyg’unlikni saqlashdir. Uning «Koni lazzat» asaridagi inson salomatligi va ovqatlanish madaniyati haqidagi fikrlari ham borliqning moddiy asoslarini asrashga qaratilgan etik yondashuvning namunasidir.

Mutafakkirning xulosasiga ko’ra, borliq doimiy harakatda va yangilanishda bo’lishi kerak. U g’arb sivilizatsiyasining texnik yutuqlari va maktablardagi ta’lim islohotlarini borliqning yangi shakllanish bosqichi deb qabul qilgan. Vozeh merosidagi borliq falsafasi insonni o’z taqdiriga befarq bo’lmaslikka, dunyodagi o’zgarishlardan ogoh bo’lishga va borliqni bilim nuri bilan yoritishga undaydi. Bu qarashlar XIX asr oxiri Buxoro ijtimoiy-

20-Yanvar, 2026-yil

falsafiy tafakkurida xurofotdan uzoqlashib, ratsionalizm va insonparvarlikka o'tishda muhim ko'prik vazifasini o'tadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qori Rahmatulloh Vozeh. Tuhfatul-ahbob fi tazkiratil-ashob. – Buxoro, 1871 (qo'lyozma).
2. Oqilova S. A. «Tuxfat al-axbab» («Podarok družey») Vozeha i traditsii sostavleniya antologiy v tadjikskoy literature vtoroy polovini XIX - nachala XX vekov. Dissertatsiya. – Dushanbe, 2015.
3. Ўрунова М., Муродӣ Н. Таърихи адабиёти тоҷик (асрҳои XVIII-XX). – Хуҷанд: Ношир, 2013.
4. Ahmad Donish. Navodir-ul-vaqoye'. – Toshkent: Fan, 1964.
5. Is'hoqov M. Vozeh va uning "Savonehul-masolik" asari haqida. – Dushanbe: Irfon, 1980.

Global
Science
Publication